

Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

Монографія присвячена комплексному дослідженню елементів криміналістичної характеристики перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Зокрема, у роботі досліджуються типові слідчі ситуації, що виникають при досудовому розслідуванні злочинів, пов'язаних із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів. Значну увагу приділено слідчим версіям початкового етапу досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 171 КК України, а також вироблено програму дій щодо їх вирішення.

У дослідженні розкриті типові джерела надходження інформації про злочин, що передбачений статтею 171 КК України та сформульовано рекомендації щодо тактичних прийомів проведення допитів підозрюваних, потерпілих та свідків. На підставі проведеного дослідження встановлено тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях вказаної категорії, а також обґрунтовано ряд рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та діяльності слідчих щодо виявлення та досудового розслідування перешкоджань законній професійній діяльності журналістів.

Для науковців, практичних працівників, викладачів, аспірантів, студентів, широкого кола читачів, які цікавляться проблемами криміналістики.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	
ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1.	
ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ	
1.1. Сутність журналістської діяльності та її правове регулювання в Україні.....	
1.2. Криміналістична характеристика перешкодження законній професійній діяльності журналістів	
РОЗДІЛ 2.	
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ	
2.1. Обставини, які підлягають встановленню при вирішенні питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.....	
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та програма дій щодо їх вирішення.....	
2.3. Побудова слідчих версій, організація і планування початкового етапу розслідування.....	
РОЗДІЛ 3.	
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ	
3.1. Тактичні особливості проведення допиту.....	
3.2. Проведення інших слідчих (розшукових) дій.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань;
ЖОІ	Журнал обліку інформації;
ЖРЗПКП	Журнал реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення;
КК	Кримінальний кодекс;
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс;
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення;
МВС	Міністерство внутрішніх справ;
ОВС	Органи внутрішніх справ;
ОРЗ	Оперативно-розшукові заходи;
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність;
СОГ	Слідчо-оперативна група;
УМВС	Управління міністерства внутрішніх справ.

ВСТУП

Зміни, що відбуваються в даний час у суспільстві, перерозподіл сфер впливу, реформування економіки породили загострення криміногенної обстановки, виникнення нових видів злочинної діяльності. У цих умовах злочинні перешкоджання законній професійній діяльності журналістів отримали стійку тенденцію все більш широкого поширення, представники ЗМІ все частіше стають об'єктом злочинних посягань у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків. Погрози, шантаж, пошкодження або знищення майна журналістів, заподіяння шкоди їх здоров'ю і навіть їх вбивства стали типовими способами негативного впливу на них.

Зокрема, у 2001 році відносно представників ЗМІ учинено 64 злочини, у 2002 році – 154, у 2003 – 97, у 2004 – 201, у 2005 – 147, у 2006 – 96, у 2007 – 88, у 2008 – 67, у 2009 – 52, у 2010 – 6, у 2011 – 99, у 2012 році 139 злочинів, з яких не розкрито 77, а у 2013 – 159, у 2014 році – 469.

Водночас утиски свободи слова є замахом на інформаційну безпеку країни, що є вагомим складовим суверенітету нашої держави. Відтак, перешкоджання журналістам у здійсненні їхніх професійних обов'язків є водночас порушенням прав кожного громадянина України на отримання об'єктивної інформації.

На сьогодні існують значні недоліки в організації досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 171 КК України, відсутня належна взаємодія співробітників правоохоронних органів, низький рівень професійної підготовки слідчих, а також недостатнє науково-методичне забезпечення досудового розслідування. Суб'єкти досудового розслідування не мають достатніх рекомендацій щодо застосування засобів, методів і прийомів виявлення і досудового розслідування даних злочинів. У зв'язку з цим вбачається важливим і необхідним формування окремої, специфічної методики досудового розслідування, що має метою розробку положень криміналістичної характеристики, планування й організації досудового розслідування цього виду злочину.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики та кримінального процесу, які розглядали питання виявлення й досудового розслідування злочинів, зокрема Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломєєвої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. Я. Горбачевського, Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенка, Н. С. Карпова, О. Н. Колесніченка, В. А. Колеснікова, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, М. В. Салтевського, С. М. Стахівського, В. М. Тертишника, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила, та ін.

Окремі проблеми досудового розслідування злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, або окремих видів злочинів у цій сфері висвітлено в дисертаціях, присвячених методиці досудового розслідування злочинів у сфері порушення авторських і суміжних прав (О. В. Таран, 2005); (О. В. Кравчук, 2012); посягань на права інтелектуальної власності (І. Р. Курилін, 2007); (К. Є. Поджаренко, 2009); злочинів, пов'язаних з порушеннями виборчого права громадян (О. В. Кубарева, 2010); та посягань, учинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів (І. М. Білоус, 2011). Численні публікації за темою дослідження, що трапляються у засобах масової інформації, здебільшого мають публіцистичний характер.

Незважаючи на вагомий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики, варто зауважити, що їх наукові пошуки стосувалися лише окремих аспектів, актуальних на певних етапах розвитку законодавства та правоохоронної практики. Однак питання криміналістичної характеристики та методики досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 171 Кримінального кодексу України, окремо не вивчали. Наведене зумовлює актуальність наукового дослідження, у якому на основі

положень нового Кримінального процесуального кодексу України вирішувались концептуальні проблеми криміналістичної методики досудового розслідування перешкоджань законній професійній діяльності журналістів з акцентуванням уваги на організації початкового етапу досудового розслідування, криміналістичному забезпеченні проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Автори

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Сутність журналістської діяльності та її правове регулювання в Україні

Загальновідомо, що однією з найважливіших складових, які засвідчують авторитет тієї чи іншої країни, є інформаційний потенціал, стан свободи слова та розвитку засобів масової інформації (далі – ЗМІ), які не випадково називають гілкою влади в державі. ЗМІ або масова комунікація являє собою систематичне поширення інформації (через пресу, радіо, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис) з метою утвердження духовних цінностей даного суспільства і здійснення ідеологічного, політичного, економічного або організаційного впливу на оцінки, думки та поведінку людей [211, с. 699].

Саме безперешкодний пошук, збір, виробництво і поширення ЗМІ відомостей, які інформують населення про істинний стан речей в країні, формують основу для будь-яких демократичних процесів, будь то вибори представників народу до вищого законодавчого органу, вибори президента, референдум, проведення реформ. Тобто свобода масової інформації є необхідною умовою життєдіяльності демократичного суспільства і держави, одним з основних елементів системи прав і свобод людини і громадянина. Вона є основним правом людини і критерієм всіх свобод, які освячує Організація Об'єднаних Націй [82, с. 6].

Останніми роками діяльність журналістів в Україні перебуває під пильним оком усього суспільства. Коли помилки медика, байдужість педагога, злочинне потурання злу прокурора, бездіяльність економіста, анемічність науковця тощо не зауважуються одразу, то виступ журналіста в пресі чи ефірі є доступним і стає предметом широкого обговорення, а з

боку «ображених» чи «засвічених» – причиною різного роду нагінок аж до фізичного знищення [170, с. 8].

Таким чином, виникає необхідність дослідження проблеми правового статусу журналіста та його місця в системі ЗМІ, зокрема, виходячи з реальної потреби вирішення теоретико-прикладних завдань, пов'язаних із розслідуванням перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Ефективність зазначеної діяльності неможлива, на наш погляд, за відсутності чіткого уявлення про правові основи діяльності ЗМІ та вітчизняної журналістики. Вважаємо, що органи досудового розслідування, прокуратури, суд, повинні орієнтуватися хоча б в основних поняттях і принципах, на яких будується журналістська діяльність в Україні, а також бути в курсі її актуальних проблем. Тому є чимало причин. Зокрема, великі труднощі на практиці пов'язані з термінологією. Оскільки робота журналіста завжди нерозривно пов'язана з діяльністю певного ЗМІ, необхідно розглянути нормативне регулювання такої діяльності.

У ст. 34 Конституції України зазначено, що кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Реалізація цих прав може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Крім цього, в ч. 3 ст. 15 Конституції України встановлено, що цензура в Україні заборонена [120].

На сьогодні журналісти, під час провадження їх професійної діяльності, мають можливість користуватися загальновизнаною свободою думки і слова, свободою вираження поглядів. Важливі рішення в цьому напрямі були

прийняті у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова». Зокрема, ст. 45 Закону України «Про інформацію» була доповнена змістом про заборону цензури та заборону втручання в професійну діяльність журналістів та ЗМІ з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Зазначається, що цензура як вимога, спрямована до ЗМІ, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює випуск ЗМІ, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо узгоджувати інформацію, що поширюється (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права та/або суміжних прав на неї), та/або як накладання заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом) чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, заборонена [190].

Крім цього, забороняються втручання у формах, не передбачених законодавством України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією ЗМІ, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) ЗМІ, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення або непоширення певної інформації, замовчування соціально значущої інформації, накладання заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або їх посадових осіб. Забороняється створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється ЗМІ [190].

Законом України «Про інформацію» закріплено гарантії діяльності ЗМІ та журналістів, оскільки професія зобов'язує журналіста першим опинитися в

гущині подій, осягати глибинний зміст явищ, причини і наслідки й витлумачувати їх для загалу. Тому під час виконання професійних обов'язків журналіст має право: здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом; безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні терміни їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством; не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

При цьому Законом встановлено, що після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник ЗМІ має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом. Однак на практиці нерідко виникають проблеми щодо доступу журналістів до необхідної їм інформації. Тому з метою створення сприятливих умов для здійснення журналістами, працівниками ЗМІ професійної діяльності суб'єкт владних повноважень може здійснювати їх акредитацію [190].

Однак, на переконання Т.О. Приступенко, в Україні існує фактична безкарність чиновників за незаконне обмеження прав ЗМІ. Наявні факти безпідставного (без вироку суду) вилучення чи затримки тиражів друкованих ЗМІ, здійснювалися безпідставні скасування угод щодо оренди приміщень ЗМІ з метою позбавлення останніх можливостей функціонування [168].

Як зазначається в літературі, норми права не завжди можуть захистити журналістів від наслідків добровільного прийняття рішення, від ризику, на який вони йдуть за власною ініціативою [55, с. 16].

Відповідно до ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є

висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Особа звільняється від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно значимою [190].

Додаткові підстави звільнення від відповідальності ЗМІ та журналістів визначаються законами «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства» та «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [178; 210; 189; 175].

Положення Конституції України щодо свободи масової інформації розвиваються та конкретизуються у понад 200 документах. Серед них базові закони України «Про інформацію» [190], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [178], «Про телебачення та радіомовлення» [210], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [175], «Про інформаційні агентства» [189], «Про державну таємницю» [174], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [198], «Про рекламу» [203], «Про авторське право та суміжні права» [171], «Про національну програму інформатизації» [193], «Про науково-технічну інформацію» [192], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [185], «Про видавничу справу» [172], «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» [209], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [200], «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» [194], «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [195] та інші нормативно-правові акти.

Низку принципів положень державної інформаційної політики

врегульовано Указами Президента України «Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, подальшого утвердження свободи слова в Україні» [176], «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави» [201], «Про Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України» [174], «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» [184], «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [176], «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [188], «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [177], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 р. «Про заходи щодо удосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» [182], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про концепцію створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення України та хід упровадження цифрового телерадіомовлення» [206], «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [180] та ін.

Розвиток свободи ЗМІ регулюється також постановами Верховної Ради України. Серед них: «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» [205], «Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України: стан і перспективи» [196], «Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні», «Про рекомендації парламентських слухань «Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні» [204] та ін.

Суттєве значення для вдосконалення правових засад діяльності вітчизняних ЗМІ, мають також Постанови Кабінету Міністрів України, що

стосуються різних аспектів діяльності вітчизняних ЗМІ, зокрема «Про реалізацію ст. ст. 14 і 16 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади», «Про затвердження Типового положення про управління у справах преси та інформації обласної, Севастопольської міської державної адміністрації і управління преси та інформації Київської міської державної адміністрації» та ін. [169, с. 123]. Водночас, на думку В.М. Абакумова, законодавцю необхідно враховувати, що прийняття необхідних нормативно-правових актів ще не є безперечним вирішенням проблеми поширення недостовірної інформації – завжди існує ймовірність вироблення декларативних норм в інформаційній сфері, приписи яких ніхто не буде виконувати. До конструктивного вирішення проблем в інформаційній сфері необхідно підходити системно, шляхом вироблення єдиного нормативно-правового акту, а не окремих спеціальних законів, призначених для вирішення окремо взятої проблеми, прийняття яких створить «непрацююче» (декларативне) законодавство [1, с. 159-160].

Заслуговує на підтримку й інше твердження про те, що наявність широкої законодавчої бази гарантій свободи журналістської діяльності не означає, що всі правові норми, зазначені в законодавстві, втілюються в практику. Між законодавчими нормами та політичною практикою завжди існує певна, більша чи менша, відмінність. Тому перспективним напрямом дослідження свободи журналістської діяльності в Україні є аналіз практичної політики, виявлення ступеня її відхилення від відповідних правових норм, пояснення його причин і розробка рекомендацій щодо усунення цього недоліку [102].

Як зазначено у Рекомендації Ради Європи №R(96)4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску», держави-члени визнають, що журналісти мають незаперечні підстави вільно здійснювати права й основні свободи людини, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини

[Перейти на сайт](#) →